

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Adriany Ćwiertni

WYKORZYSTANIE INTERNETU W PROCESIE INTERNACJONALIZACJI MSP

napisanej pod kierunkiem prof. US dr hab. Ewy Frąckiewicz

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Szczecin 2017

1. Uwagi wstępne

Ustawa z dn. 14.03.2003 r. o tytule naukowym i stopniach naukowych jako zasadnicze kryteria oceny prac doktorskich formułuje wymogi poprawnego na płaszczyźnie merytorycznej i metodycznej rozwiązania problemu naukowego oraz wykazania dobrej znajomości ogólnej wiedzy teoretycznej w danej dyscyplinie. *„Rozprawa doktorska, przygotowana pod opieką promotora powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego [...] oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej [...]. a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej” [...], art. 13.1].* Te trzy płaszczyzny, określone przez Ustawę przyjmuję do oceny rozprawy doktorskiej pani mgr Adriany Ćwiertni.

2. Cele pracy i istota problemu naukowego rozprawy

Na podstawie lektury stwierdzam, że opiniowana praca ma charakter rozprawy naukowej, która odpowiada wymaganiom stawianym przez obowiązujące prawo i zasługuje na ocenę jednoznacznie pozytywną. Uzasadnienie takiej opinii przedstawiam poniżej.

Rozprawa mgr A. Ćwiertni podejmuje próbę identyfikacji przesłanek i uwarunkowań procesu internacjonalizacji polskich MSP w środowisku sieci. Wysiłek Autorki został skierowany zarówno na warstwę teoretyczną, metodyczną jak i badawczą. Ocenę form i sposobów włączenia się polskich małych firm w procesy globalizacji i internacjonalizacji umożliwiły Autorce nie tylko niezbędne studia teoretyczne, lecz przede wszystkim własne, oryginalne badania empiryczne, w części o charakterze międzynarodowym (Polska i Niemcy).

Cel główny rozprawy zmierzał do poznania mechanizmu e-internacjonalizacji wybranej grupy małych przedsiębiorstw. Został on określony w dwóch wymiarach - koncepcyjnym i

badawczym. W tym pierwszym była nim „identyfikacja form i i kluczowych czynników determinujących wykorzystanie Internetu, w tym konstrukcja modelu e-internacjonalizacji przedsiębiorstw”, a w drugim - „empiryczna weryfikacja wpływu Internetu na proces internacjonalizacji MSP” (s. 6). Cel jest wyrażony jasno, precyzyjnie, stanowi właściwy punkt wyjścia do podjęcia studiów teoretycznych i stworzenia projektu własnych badań empirycznych (s. 6-7). W nawiązaniu do tak sformułowanego celu Autorka przyjęła 7. pytań badawczych. Koncentrowały się one wokół szczegółowych problemów tytułowej kategorii i istoty podstawowego celu rozprawy. Dotyczyły dwóch zasadniczo obszarów studiów i badań - z jednej - Internetu i tych uwarunkowań zarządzania przedsiębiorstwem, jakie stwarza nieustanny rozwój ITC, a z drugiej - politycznych przesłanek internacjonalizacji działalności biznesowej firm na obszarze wspólnego rynku europejskiego.

Z celami rozprawy koresponduje układ hipotez. Jako hipotezę główną Autorka przyjęła założenie, że „wykorzystanie Internetu przez MSP przyczynia się do modyfikacji klasycznych etapów i form internacjonalizacji” (s. 7). Trzy hipotezy pomocnicze są sformułowane poprawie pod względem merytorycznym i formalnym. Ukazują naturę badanego problemu w obu podstawowych aspektach - „integracyjnych” uwarunkowań wejścia firm na rynki zagraniczne (uwarunkowań odnoszących się do zasad i mechanizmów funkcjonowania rynku europejskiego) oraz znaczenia technologii informacyjno-komunikacyjnych w zarządzaniu małą firmą, w tym możliwości, jakie stwarzają dla potencjalnej decyzji umiędzynarodowienia działalności. Treść hipotez wyraża istotne przypuszczenia odnośnie do określonych zależności między tymi zmiennymi (obszarami badawczymi). Takie sformułowanie wiązki celów i układu hipotez hipotezy przyjmuję ze zrozumieniem jako właściwe i wartościowe. Wpisują się bowiem w proces studiów i badań empirycznych nad tytułowym problemem - problemem ważnym i w dużej mierze otwartym, z naukowego punktu widzenia. Podkreślam wartość tego typu prac studialnych i badawczych - Autorka nie „poprzestała” na szczegółowej analizie jednego z obszarów, lecz podjęła się ambitniejszego zadania, jakim było poszukiwanie zależności pomiędzy e-internacjonalizacją małych firm a przesłankami stwarzanymi przez rozległe i wciąż pogłębiające się procesy globalizacji i internacjonalizacji, procesy wielowymiarowe, wieloaspektowe, o rozległych i nie do końca uświadamianych konsekwencjach społecznych, ekonomicznych czy politycznych.

Podkreślając strukturę celów i hipotez, z obowiązku recenzenta zwrócę uwagę na trzy nieścisłości. Autorka pisze, że „problem jest *pe se* osadzony w naukach o zarządzaniu, ale czerpie on również z kilku dziedzin szczegółowych, które występują w obrębie nauk ekonomicznych” (s. 6). Akcentując tę pierwszą kwestię mam na myśli relacje w klasyfikacji nauki pomiędzy dziedziną nauki (a szerzej - obszarami nauki) a dyscypliną naukową w ramach dziedziny. To kwestia

porządku terminologicznego. Oczywiście, przyjmuję ze zrozumieniem deklarację Autorki i wskazanie wyraźne dyscypliny, w ramach której zostaje przygotowana rozprawa, jednak podkreślenie kwestii klasyfikacji jest ważne. Drugi aspekt stanowi stwierdzenie Autorki, iż „Polska jest członkiem Wspólnoty Europejskiej od ponad dziesięciu lat” (s. 6). Nie jest to informacja precyzyjna w naukowym tego słowa znaczeniu. Polska nie była i nie jest członkiem WE lecz Unii Europejskiej od 1.05.2004 r. Na podstawie Traktatu z Maastricht w 1993 r. dotychczasowa Europejska Wspólnota Gospodarcza (bazująca na wspólnym rynku i będąca wspólnotą trzech wspólnot) przekształciła się w Unię Europejską (opartą o unię ekonomiczno-moneterną w części krajów członkowskich i silniejszą koordynację polityki ekonomicznej). W tym nurcie refleksji nie uważam za właściwe odwołanie się Autorki do „dorobku nauk o polityce biorąc pod uwagę, że tematyka MSP jest ulokowana na gruncie UE” (s. 6). Lektura pracy dowodzi, że Autorka trafnie osadzając problem badawczy w obszarze integracji europejskiej i rynku europejskiego nie nawiązuje do „nauk o polityce” (jako dyscypliny naukowej w obszarze nauk społecznych) lecz porusza się - i czyni to w zasadzie poprawnie - w obszarze nauk ekonomicznych jako dziedziny nauki z jej poszczególnymi subdyscyplinami. Teoria integracji regionalnej jest częścią ekonomii międzynarodowej lub ekonomii otwartej. Problem rozprawy dotyczy więc tego obszaru ekonomii, w tym w szczególności nawiązuje do zasad wspólnego rynku - jako trzeciej, klasycznej formy integracji państw i czterech jego wolności. Kwestią trzecią jest ograniczenie zakresu badań do 75 przedsiębiorców z regionu szczecińskiego oraz regionu Niemiec. Taka próba badawcza nie stwarza przesłanek do formułowania szerszych uogólnień. Stwarza zarazem szanse do „oryginalnego rozwiązania problemu naukowego” i zaprezentowania go w postaci wartościowej rozprawy doktorskiej. Oznacza to, że zawężenie próby badawczej (w pełni zrozumiałe) winno znaleźć swój wyraz jeśli nie w tytule rozprawy, to w rozdziale końcowym - w R-6, którego tytuł powinien wyrażać „*formy i uwarunkowania internacjonalizacji badanych firm sektora small businessu...*”.

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Główny przedmiot zainteresowania mgr A. Ćwiertni ma charakter problemu naukowego w pewnym stopniu otwartego. Badania empiryczne podejmowane w obszarze zarządzania MSP, w tym strategii internacjonalizacji działalności w oparciu o technologie informacyjne są rzeczywiście, jak trafnie podkreśla Autorka, niejako na starcie. Mają jeszcze zasięg stosunkowo niewielki, próby badawcze - zróżnicowane, często dotyczą konkretnych form ekspansji fizycznej za granicę (eksport, licencje itd.). Kwestie umiędzynarodowienia działalności w oparciu o Internet stają się dopiero obecnie coraz wyraźniejszym nurtem poszukiwań i dociekań w ramach nad badań zarządzaniem firmą.

Rozprawa mgr A. Ćwiertni „poszła dalej i głębiej” - jej finalnym celem było bowiem stworzenie modelu e-internacjonalizacji MSP. Dokonując wstępnej oceny należy stwierdzić, iż

praca, w sposób poprawny wpisuje się w nurt badań nad problematyką zarządzania MŚP w warunkach globalizacji i internacjonalizacji. Cele rozprawy i jej hipotezy wyrażają istotne pytanie badawcze o charakterze otwartym. Ekonomia i nauki o zarządzaniu wciąż stawiają pytania o warunki międzynarodowego rozwoju przedsiębiorstwa, sposoby jego ekspansji zagranicznej, o kształt strategii wejścia i obecności na rynkach zagranicznych. Pytania te, w warunkach ekonomii klasycznej nabierają nowych treści wraz z rozwojem ITC, rozwojem Internetu i pojawiania się wciąż nowych jego użyteczności.

Dla recenzji rozprawy doktorskiej istotne znaczenie ma odniesienie się do sposobu *rozwiązania problemu naukowego [...] oraz oceny ogólnej wiedzy teoretycznej kandydata w danej dyscyplinie naukowej*. Realizując te wymogi prawne wobec recenzji ocenę tych dwóch pierwszych kwestii sformułuję przez analizę struktury rozprawy, w tym zwłaszcza rozdziałów teoretycznych pracy.

Praca mgr A. Ćwiertni obejmuje 6 rozdziałów, w tym cztery pierwsze stanowią kontekst teoretyczny tytułowego problemu, a dwa końcowe - mają charakter metodologiczno-empiryczny.

Istota tytułowego problemu rozprawy jest osadzona w trzech obszarach - istoty i charakteru umiędzynarodowienia współczesnej gospodarki, w tym internacjonalizacji przedsiębiorstw (R-1), roli MSP w gospodarce (R-3) oraz znaczenia środowiska sieci dla zarządzania małym i średnim przedsiębiorstwem (R-2 i R-4). Ukazują one w sposób wyraźny naturę, istotę i charakter problemu pracy, stanowią właściwy kontekst jego uzasadnienia (jest to nawiązanie do metodologicznej propozycji A. Kaplana). Nie ma potrzeby analizy szczegółowej zawartości problematyki tych rozdziałów - podstawowe znaczenie ma ocena syntetyczna, sformułowana na podstawie lektury pracy i wskazanie zasadniczych elementów, które nawiązują do wymogu oceny sposobu rozwiązania problemu i zakresu wiedzy, sposobu wykorzystania przez Autorkę literatury, jakości studiów teoretycznych i dyskusji z autorami wykorzystywanych prac teoretycznych.

Praca A. Ćwiertni opiera się na stosunkowo szerokiej literaturze przedmiotu, w tym zagranicznej - liczy 135 prac zwartych i artykułów oraz aktów prawnych i 30 źródeł internetowych. Struktura rozprawy jest właściwa dla prac o profilu badawczym. Rozważania mają wyraźną, logiczną strukturę, prowadząc od ujęcia ogólnego, teoretycznego do kwestii szczegółowych, będących rezultatem prowadzonych studiów i badań empirycznych.

Rozdział 1. pt. „Charakterystyka procesów umiędzynarodowienia przedsiębiorstw” (s. 9-41) dotyczy pierwszego, zasadniczego filaru pracy. Ma charakter pogłębionego, jednak na wskroś syntetycznego studium teoretycznego nad problematyką globalizacji, internacjonalizacji

i integracji. Rozdział stanowi logiczny punkt wyjścia rozprawy w wymiarze teoretycznym do ukazania dalszych nurtów refleksji teoretycznej oraz zaplanowania i realizacji własnych badań nad problemem.

Autorka – dążąc do precyzji wypowiedzi prezentuje niezbędne ustalenia terminologiczne i definicyjne. Uważam to za potrzebne i ważne. Definicja - poprzez *definiens* - wyznacza bowiem obszar studiów i badań. W wymiarze merytorycznym ustalenia zaprezentowane w rozdziale 1, w tym identyfikacja treści wielce złożonych i rozległych procesów i mechanizmów otwierania się gospodarek krajowych na świat i włączania w międzynarodowy podział pracy uważam za trafne. Są oparte na studiach podstawowej literatury przedmiotu - dobranej w sposób prawidłowy. Podzielając trafność przyjętych ustaleń za poprawne uważam rozważania dotyczące treści i wzajemnych relacji trzech wielkich kategorii identyfikacji odrębnych grup determinant, tworzących jednak określoną całość, swoisty konglomerat - globalizacji ze wszystkimi jej desygnatami, formami, stopniami czy fazami rozwoju. Trafne jest ukazanie wieloaspektowych zależności między poszczególnymi formami umiędzynarodowienia. Podkreślam zarazem, iż w literaturze procesy te ujmowane są często także w inną, odmienną konfigurację, przyjmując globalizację za najbardziej szeroką, finalną i złożoną formę umiędzynarodowienia (to tytułem polemiki w nawiązaniu do ujęcia Autorki, s. 22 i nast., w tym zwłaszcza koncepcji relacji przedstawionych na rys. 1). W szczególności akcentuję, że analiza tych procesów jest ujmowana na przynajmniej dwóch poziomach - państwa i przedsiębiorstwa. Tworzą one właściwe płaszczyzny szczegółowych studiów i badań. Płaszczyzna państwa jest zarazem wyjściowa i pierwotna dla analizy strategii umiędzynarodowienia przedsiębiorstw. Takie podejście wyrażają np. modele makro- i mikrointernacjonalizacji - ułatwiające precyzyjną analizę problemów, wyrażonych w tytule R-1. Te kwestie winny być przedmiotem precyzyjnej analizy relacji Autorki. W części R-1 oba poziomy analizy są łączone - co jest zabiegiem nieco trudnym i dyskusyjnym.

Odnosnie do sposobu wykorzystania literatury formułuję uwagę potrzeby większego krytycyzmu Autorki. Obok prezentacji wielu, różnych stanowisk prezentowanych w literaturze - co czyni zadość wykazania się znajomością problematyki przez autorkę rozprawy - oczekiwany jest w pracy doktorskiej pewien stopień krytycyzmu - wyrażony chociażby w ocenie prezentowanych koncepcji. Autorka wykazała dużą „ostrożność” - nie podejmując polemiki ani nie formułując własnych komentarzy. Na takie opinie, w świetle lektury pracy i zaprezentowania swojej wiedzy z pewnością stać było Autorkę. W tym nurcie podkreślę przykładowo, że koncepcje przypisywane M. Komorowi - są oparte na pracach autorów niemieckich - np. H.G. Meissnera, H. Mefferta, J. Bolza, także L. Berekovena, a cytowania wtórne - nie zawsze precyzyjne (np. przypisy 13, 35, 46-49).

Diagnoza zależności tych trzech procesów pozwoliła Autorce zaprezentować udaną, syntetyczną refleksję w końcowym p. 1.4 - „*Internacjonalizacja przez Internet*”. To obszar ważny dla koncepcji pracy, obszar, w którym zarazem zaznacza twórczo swoją znaczącą aktywność naukową promotor rozprawy, pani prof. E. Frąckiewicz. Synteza jest wartościowa - tworzy udany pomost dla rozważań R-2.

Rozdział 2 jest poświęcony zagadnieniom „*zarządzania przedsiębiorstwem w środowisku internetowym*” (s. 42-69). Autorka koncentruje w nim swoją uwagę na trzech grupach problemów: analizie otoczenia przedsiębiorstw (2.1), wyzwaniach stwarzanych poprzez rewolucję technologiczną (2.2) oraz znaczenia Internetu dla funkcjonowania przedsiębiorstw (2.3). Triada analizy jest poprawna merytorycznie. Oceniam je jako właściwe i wartościowe. Akcentuję szczególnie propozycję P. Senge’a dotyczącą modelu uczącej się organizacji (s. 44) oraz trafne podkreślenie propozycji P. Druckera na temat generowania wartości zysku jako celów kierunkowych strategii rozwoju firmy (s. 43). Przez pryzmat obu tych kwestii odczytuję właśnie strukturę i analizę R-2. Do tej myśli nawiązują rozważania mgr A. Ćwiertni o rozwoju społeczeństwa informacyjnego (w ramach kluczowych trendów i zjawisk w otoczeniu firm (p. 2.1). Autorka, wykazując dobrą znajomość problematyki trafnie identyfikuje szanse i wyzwania, jakie tworzy nieustanny rozwój technologii informacyjnych (p. 2.2). Big Data, praca w chmurze, zarządzanie wiedzą, stanowiące jedne z podstawowych atrybutów i cech rozwoju ITC, mimo stosunkowo niewielkiego zakresu nawiązania do literatury są omówione poprawnie i wpisują się we właściwe zaprezentowanie teoretycznego uzasadnienia problemu. Podobnie analizę „*wpływu Internetu na sposób działania firm*” (p. 2.3) uważam za właściwą. Trzy poziomy analizy - strategiczny, taktyczny i operacyjny, także postrzeganie Internetu i ITC jako „*moderatora czasu*” lub siły „*twórczej destrukcji*” są zaprezentowane poprawnie. Zwrócę zarazem uwagę, że teza Autorki o „*coraz szybszym rozwoju Internetu*” (s. 62) nie jest precyzyjna. Rozwój sieci w skali globalnej jest oczywiście znaczący i widoczny, jednak dynamika (rok do roku) jest mniejsza niż w okresach wcześniejszych. Ważna jest końcowa konkluzja rozważań rozdziału, podkreślająca rolę Internetu jako kluczowego czynnika i zarazem podstawowej przesłanki globalizacji (s. 69).

W tworzenie kontekstu teoretycznego uzasadnienia problemu wpisuje się R-3 - „*Małe i średnie przedsiębiorstwa - ich rola i strategie rozwoju*” (s. 70-96). Rozdział stanowi udaną syntezę problematyki small businessu. Na podkreślenie zasługuje udana prezentacja przez Autorkę zagadnień funkcji, roli MSP w gospodarce, strategii rozwoju, form i przesłanek internacjonalizacji. Rozważania wykazują kontynuację głównej linii dotychczasowych studiów teoretycznych. Ich zakończeniem jest analiza „*dotychczasowych kierunków badań nad procesami internacjonalizacji MSP*” (p. 3.4, s. 89-96). Analizę tę uważam za duże osiągnięcie w pracy. Autorka nie tylko bowiem identyfikuje ogólne uwarunkowania rozwoju MSP w oparciu o

technologie internetowe, ale obrazuje naturę i charakter badań nad problemem rozprawy. W ślad za literaturą ukazuje „główne nurty badawcze procesu internacjonalizacji na terenie Europy” (ściślej - Unii Europejskiej i jej rynku wewnętrznego, (s. 90-91) oraz prezentuje podstawowe kierunki i profil polskich badań nad internacjonalizacją przedsiębiorstw (s. 92-94). Za wartościowe uznaję autorskie komentarze wobec tych zagadnień i dyskusję nad złożonym charakterem procesu umiędzynaradawiania działalności polskich przedsiębiorstw. Analiza tego nurtu ma charakter dużej syntezy, jest selektywna, jednak merytorycznie właściwa i wystarczająca dla potrzeb rozprawy. Ten zabieg, sposób ujęcia zasługuje na podkreślenie. Pozwala na stwierdzenie pełnej spójności merytorycznej rozważań teoretycznych i formalnych, odnoszących się do charakteru zewnętrznych uwarunkowań funkcjonowania MSP, w tym zwłaszcza tych, które tworzą zasady i mechanizmy funkcjonowania wspólnego rynku europejskiego, prowadzących poprzez metodykę - do projektu i realizacji własnych badań empirycznych.

Podstawowe uwarunkowania rozwoju i internacjonalizacji polskich przedsiębiorstw sektora small businessu w oparciu o Internet stanowią przedmiot rozważań R-4. W szczególności Autorka koncentruje uwagę na istocie, wartościach - zasadach rynku wewnętrznego UE i wybranych politykach wspierających jego funkcjonowanie lub inaczej ujmując - stanowiących element sfery regulacji na poziomie wspólnotowym (unijnym). Koncepcję rozważań mgr A. Ćwiertnia umieszcza w wymiarze otoczenia działalności przedsiębiorstw - otoczenia, którego struktura i instytucje są opisywane w zarządzaniu strategicznym - literaturze zarówno międzynarodowej jak i krajowej (ta uwaga nawiązuje do refleksji zaprezentowanych na s. 98-99). O ile poprawna jest w syntezie analiza zaprezentowana w p. 4.1, o tyle sam tytuł zachęca do dyskusji i pewnej polemiki. Autorka przytacza argumenty za „*otoczeniem rynkowym i konkurencyjnym*” jednak nie są one, zwłaszcza koniunkcja obu aspektów (rynku i konkurencji) wystarczająco precyzyjne. Kolejny fragment rozdziału (p. 4.2) ukazuje koncepcję JRW UE i właśnie w takim wymiarze upatruję jego wartości i znaczenia dla pracy. Podkreślam z uznaniem syntetyczną charakterystykę specyficznego rynku międzynarodowego, jakim jest rynek wewnętrzny UE - mimo dyskusyjności sformułowania tytułu p. 4.2 i stosunkowo niewielkiej, wykorzystanej literatury. Brakuje w nim, mimo akcentu na politykę na rzecz MSP ze strony instytucji UE, w tym analizy Europejskiej Karty MSP oraz szczegółowej analizy treści podstawowych zasad (wolności) rynku wewnętrznego, w tym zwłaszcza zasady swobodnego przepływu towarów i usług. Zasady te łączą się bowiem ściśle z tytułowym problemem rozprawy. Przedstawione spojrzenie na istotę JRW problem przyjmuję jednak jako poprawne, syntetyczne, właściwe merytorycznie i pogłębione w akcencie na te kwestie, które łączą się ściśle z tematem rozprawy. Mam na myśli kolejny punkt rozdziału, ukazujący „*europejski program cyfryzacji przedsiębiorstw*” (p. 4.3, s. 111-118). Dowodzi on dobrej

znajomości zagadnienia, umiejętności zaprezentowania poprawnego ujęcia szczegółowej problematyki, określonej przez różne akty formalne UE. Jako właściwe przyjmuję odniesienia unijnego programu cyfryzacji do budowy nowej gospodarki, społeczeństwa i gospodarki wiedzy, podniesienia innowacyjności i konkurencyjności gospodarki europejskiej na płaszczyźnie rynku globalnego. Interesująca poznawczo jest analiza polskiego sektora small businessu na tle europejskim (p. 4.4, s. 118-142). Autorka, opierając się na różnych danych (PARP, Eurostatu) prezentuje podstawowe obszary i charakterystyki aktywności on-line sektora MSP w UE. Dotyczą one kwestii silnie wiążących się z tytułowym zagadnieniem, a więc skali transakcji handlowych (zakup i sprzedaż) przez Internet, ilości zamówień on-line, rozwoju e-commerce. W sumie ten fragment rozprawy przynosi swoistą *fotografię* handlu ponadgranicznego na rynku UE, w który, z uwagi na dominującą rolę w strukturze podmiotowej gospodarki, kluczową, pod względem ilościowym, odgrywają właśnie MSP. Z pozycji recenzenta zwracam zarazem uwagę odnośnie do formy prezentacji danych. Niektóre tabele (np. 6 i 7) mają taki sam tytuł, a inne treści. Kilka tabel i wykresów ma fragmenty wyrażone w języku angielskim - bez żadnego uzasadnienia, tym bardziej, iż tabele wcześniejsze operują polskimi nazwami krajów członkowskich UE. Kilka tytułów tabel, wykresów uważam za nieprecyzyjne (np. 12 i 13). Brakło, w moim przekonaniu, syntezy ujęcia - przyjmując dane dla różnych lat (np. 2009, 2014 i 2016) można było zaprezentować precyzyjną, ogólną informację o rozwoju cyfryzacji i umiędzynarodowienia w oparciu o skalę transakcji międzynarodowych.

3. Metodologia i wyniki badań empirycznych

Moja opinia w tym punkcie zmierza do oceny projektu metodyki badań oraz prezentacji - analizy i oceny uzyskanych rezultatów przez Autorkę rezultatów badawczych. Jako taka stanowi obiektywną przesłankę sformułowania odpowiedzi na pytania dotyczące oryginalności i zarazem poprawności metodycznej rozwiązania tytułowego problemu oraz umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych przez autora rozprawy.

Metodyka badań własnych została zaprezentowana przez Autorkę w R-5 (s. 143-154). Rozdział ten jest typowy w swym charakterze i adekwatny dla prac badawczych. Prezentacja warstwy metodycznej - cele, pytania i hipotezy badawcze, sposobu podejścia do badań, zastosowane metody i techniki badań oraz szczegółowa charakterystyka próby badawczej - jest szeroka i poprawna. Sposób przedstawienia metodyki rozprawy dowodzi umiejętności spojrzenia przez mgr A. Ćwiertnię na złożony problem oraz umiejętności badawczych Autorki. Zaprezentowana metodologia zasługuje na ocenę pozytywną. Stanowi właściwy, logiczny ciąg rozważań po czterech pierwszych rozdziałach pracy i zarazem niezbędne metodyczne wyjaśnienie i uzasadnienie projektu własnych badań empirycznych. Przyjęte instrumentarium i

procedurę badawczą (etapy, badania pilotażowe, dobór prób badawczych, metody i techniki badań jakościowych i ilościowych, zogniskowane wywiady grupowe (p. 5.2) oceniam pozytywnie. Na podkreślenie zasługuje wymiar międzynarodowy badań - objęcie badaniami przedsiębiorców z Polski (z regionu Szczecina) i Niemiec. Takie podejście, badania w wymiarze międzynarodowym jest wartościowe w ogóle, a szczególności w pracy, która dotyczy internacjonalizacji przedsiębiorstw. Doceniam podejście i wysiłek włożony w organizację tego typu badań empirycznych, choć nie znajduję w tym rozdziale precyzyjnej charakterystyki grupy przedsiębiorców niemieckich (poza informacją na s. 145 i analizą w p. 6.5 - ilu uczestniczyło w badaniach?, dlaczego Berlin i Hamburg? itp).

Taką samą, pozytywną ocenę formułuję wobec konstrukcji kwestionariusza wywiadu, dostosowanego do trzech grup respondentów. Dla pracy naukowej to nie tylko problem, lecz sposób jego rozwiązania stanowi istotę poszukiwań i zasadniczą cechę badań o takim właśnie, naukowym charakterze. Metodyka jest zawsze, w ocenie każdej pracy naukowej, w tym zwłaszcza awansowej (a taką stanowi rozprawa doktorska) istotnym elementem ewaluacji i wręcz zasadniczą płaszczyzną formułowania oceny wartości rozprawy. Przedstawiony opis metod badawczych i charakterystykę próby oceniam pozytywnie - trafnie wpisuje się w standardową charakterystykę w tym nurcie metodyki badawczej.

Prezentacja, analiza i ocena rezultatów badawczych uzyskanych w oparciu o przyjętą metodykę postępowania stanowi przedmiot rozważań w końcowym, obszernym, liczącym 60 stron rozdziale pracy - „*Internacjonalizacja MSP za pośrednictwem globalnej sieci*” (R-6, s. 155-214). Ten fragment rozprawy - szeroki i dokładny w swym kształcie i charakterze przynosi empiryczne rozeznanie rzeczywistej roli i znaczenia Internetu w internacjonalizacji małej firmy w oparciu o analizę odpowiedzi menedżerów z przedsiębiorstw różnych sektorów, odmiennych doświadczeniach i stosunku do internacjonalizacji. Wysiłek badawczy mgr A. Ćwiertni skupił się na poznaniu czynników warunkujących lub determinujących ekspansję zagraniczną MSP, jej formy i charakter. Szczególnym polem analiz była identyfikacja opinii menedżerów na temat znaczenia i wpływu Internetu na procesy umiędzynaradawiania działalności. Szczególnie podkreślam przeprowadzenie wywiadów w grupie menedżerów firm polskich i niemieckich (tych ostatnich - mimo braku precyzyjnej informacji o liczbie i przesłankach wyboru - czy 5 sektorów wskazuje na liczbę menedżerów niemieckich-?). Analiza komparatywna w wymiarze międzynarodowym zasługuje na wyraźne, pozytywne podkreślenie. Analiza odpowiedzi udzielonych przez menedżerów firm polskich i niemieckich - sama w sobie szczegółowa, operująca konkretnymi, dosłownymi wypowiedziami jest zgodna z metodologią badań jakościowych i interpretacją wywiadów. Każdy z nurtów badań kończy się ważnym podsumowaniem, które trafnie, w postaci 11, a następnie 7 wspólnych opinii i wniosków

uogólnia szczegółowe odpowiedzi badanych menedżerów firm. Tę syntezę oceniam jako poprawną i wartościową. Nie zmieniają tej ogólnej oceny pewne, drobne, krytyczne kwestie. Zaliczam do nich np. niezbyt precyzyjne wyrażenie „skali” - rozkładu odpowiedzi w tabelach (T-19 i następne): „najczęstsze odpowiedzi, mniej popularne stwierdzenia, mało popularne odpowiedzi, sporadycznie występujące odpowiedzi”, a także - nieprecyzyjne źródło pod tabelami. Źródłem danych do tabel nie jest „opracowanie własne” lecz „badania własne”. Za niewłaściwe merytorycznie uznaję sformułowanie „wpływ polityki integracyjnej UE na procesy internacjonalizacji...” (p. 6.2). Po pierwsze, nie ma takiej (szczęgółowej) polityki, a jeśli tak - to Autorka winna precyzyjnie napisać, jakie obszary polityki ma na myśli. Do tej ostatniej uwagi nawiązuje mój komentarz do niewłaściwych stwierdzeń Autorki w Zakończeniu, akcentujących „protekcjonizm UE w stosunku do wybranych państw...” oraz „dyrektywy UE kłóć się z polskim porządkiem prawnym...” (s. 215). Nie rozwijam tego wątku - dyrektywa jest specyficznym aktem prawa wtórnego UE, która wyznacza cele kierunkowe, a jej wypełnienie konkretną treścią, w ramach narzuconych warunków brzegowych pozostawia każdemu z krajów członkowskich.

Pozytywnie w nurcie metodycznym oceniam zaprezentowaną konstrukcję modelu e-internacjonalizacji MSP. Na taką ocenę zasługują zarówno przedstawione przesłanki jak i sama postać modelu (rys. 3, s. 211-212), a także przedstawione komentarze (p. 6.6). Zaprezentowany model oceniam pozytywnie, jest logiczną supozycją, opartą o dobrą znajomość zagadnień procesów internacjonalizacji działalności firmy, znaczenia TIK w zarządzaniu MSP, znajomość metodyki badań naukowych i wyniki własnych badań empirycznych. Jako taki zaproponowany model uważam za duże, wartościowe osiągnięcie naukowe rozprawy. Wyniki badań przynoszą rzeczywistą, konkretną odpowiedź na pytania o charakter procesu umiędzynarodowienia działalności małej firmy, formy i stopień rzeczywistego wykorzystania Internetu w zarządzaniu międzynarodowym i zarazem dowodzą różnic w przebiegu tego procesu w trzech różnych, ze względu na stosunek do internacjonalizacji grupach przedsiębiorstw.

W Zakończeniu (s. 215-222) Autorka odnosi się do sformułowanego celów rozprawy i układu hipotez badawczych. Dokładnie określa sposób i charakter weryfikacji tez i stopień realizacji celów badawczych. Najważniejsze, o dużym stopniu uogólnienia wnioski mają oparcie w zrealizowanych badaniach empirycznych. Jako takie wnoszą istotny wkład w poznanie mechanizmu e-internacjonalizacji przedsiębiorstw sektora small businessu. Zakończenie jest właściwym podsumowaniem pracy. Autorka w sposób syntetyczny zaprezentowała uzyskane rezultaty. W pełni zgadzam się z końcowymi konkluzjami. Trafnie wskazała na braki lub luki w badaniach nad internacjonalizacją małej firmy w oparciu o TIK. Podjęcie studiów nad tym problemem i przeprowadzenie własnych badań empirycznych uważam za istotną wartość rozprawy mgr A. Ćwiertni.

4. Ogólna ocena rozprawy doktorskiej

Ogólna ocena rozprawy doktorskiej Pani mgr A. Ćwiertni jest oceną w pełni pozytywną. Na podstawie lektury pracy stwierdzam, że trafnie formułuje interesujący problem badawczy, dokładnie określa cele, hipotezę i pytania badawcze oraz przyjmuje właściwe metody ich weryfikacji. Rozprawa dowodzi szerokiej wiedzy Autorki w zakresie „zarządzania międzynarodowego” małą firmą oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych. Praca jest wyraźnym potwierdzeniem właściwego ustawienia koncepcji teoretycznej i dobrej znajomości warsztatu metodycznego. Świadczy że mgr A. Ćwiertnia potrafiła zrealizować własne badania empiryczne oraz sformułować prawidłową syntezę, wnioski i uogólnienia. Recenzowana praca doktorska stanowi, w mojej opinii, istotny przyczynek do poznania złożonej natury, warunków i przesłanek ekspansji międzynarodowej przedsiębiorstw sektora small businessu.

W konkluzji pragnę sformułować wniosek, że praca doktorska Pani mgr Adriany Ćwiertni napisana pod kierunkiem Pani prof. dr hab. Ewy Frąckiewicz stanowi poprawne, właściwe, na płaszczyźnie merytorycznej i metodycznej rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje szeroką, ogólną wiedzę teoretyczną Autorki w obszarze tytułowej problematyki. Biorąc to pod uwagę stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymagania stawiane przez ustawę z dn. 14.03.2003 r. o tytule naukowym i stopniach naukowych wobec prac doktorskich i wnioskuję o jej przyjęcie przez Radę Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego oraz dopuszczenie do publicznej obrony.

